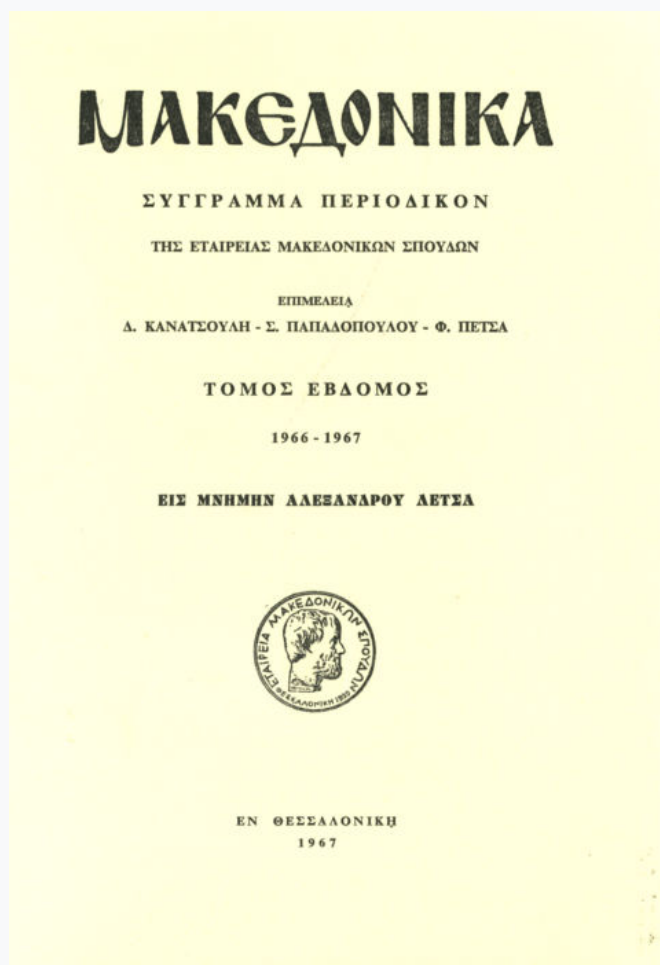

Μακεδονικά

Τόμ. 7 (1967)

Εις μνήμην Αλέξανδρου Λέτσα

Τηλεμάχου Μ. Κατσουγιάννη, Περί των Βλάχων των ελληνικών χωρών. Α', Συμβολή εις την έρευναν περί της καταγωγής των Κουτσοβλάχων

Στέφανος Ι. Παπαδόπουλος

doi: [10.12681/makedonika.987](https://doi.org/10.12681/makedonika.987)

Copyright © 2015, Στέφανος Ι. Παπαδόπουλος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπαδόπουλος Σ. Ι. (1967). Τηλεμάχου Μ. Κατσουγιάννη, Περί των Βλάχων των ελληνικών χωρών. Α', Συμβολή εις την έρευναν περί της καταγωγής των Κουτσοβλάχων. *Μακεδονικά*, 7, 381-383.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.987>

annexées à la Bulgarie». Ποιά όμως είναι αυτή η «Région Egéenne» και από ποιους κατοικείται, δέν μᾶς τὸ διευκρινίζει ὁ συγγραφέας. Γιατί δέν χρησιμοποιεῖ τοὺς γνωστὺς γεωγραφικοὺς ὅρους «Ἑλληνικὴ Μακεδονία καὶ Θράκη» ἢ «Ἀνατολικὴ Μακεδονία» καὶ «Δυτικὴ Θράκη»; Φαίνεται πὺς ὁ ὅρος «Région Egéenne», ποὺ προκαλεῖ ἀσάφεια καὶ σύγχυση, εἶναι ἀρεστὸς ἀκόμη καὶ στοὺς σύγχρονους Βουλγάρους ἱστορικοὺς, γιατί τὸν ξανασυναντοῦμε καὶ σὲ ἄλλη μελέτη, δημοσιευμένη στὸν ἴδιον τόμο (βλ. τὸ ἄρθρο τοῦ V. T o p a l o v, L'opinion publique bulgare contre les persécutions des juifs, ἰδίως σ. 484, 486, 488, ὅπου ἡ χρῆση τοῦ ἴδιου ὅρου). Ὅσο γιὰ τὸ γεωγραφικὸ περιεχόμενο, ποὺ δίνει στὸν ὅρο αὐτὸ ὁ συγγραφέας, μποροῦμε νὰ τὸ συμπεράνουμε ἀπὸ ὅσα ὁ ἴδιος γράφει λίγο πῖο κάτω (σ. 507), ὅπου λέγει ὅτι τὸ 1943 ἡ βουλγαρικὴ κυβέρνησις ἔστειλε στρατὸ κατοχῆς καὶ σὲ ἓνα τμήμα τῆς «Ἑλληνικῆς Μακεδονίας» ὡς τῇ Θεσσαλονίκῃ. Ἐδῶ λοιπὸν γίνεται σαφές ὅτι, κατὰ τὸ συγγραφέα, μόνον ἡ ἐδῶ ἀπὸ τὸ Στρυμόνα περιοχὴ εἶναι «Ἑλληνικὴ Μακεδονία», ἐνῶ ἡ πέρα ἀπὸ αὐτὸν εἶναι ἡ «Région Egéenne», στὴν ὁποία ἄρα ἔχουν δικαίωματα οἱ Βούλγαροι.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Τηλεμάχου Μ. Κατσουγιάννη, Περί τῶν Βλάχων τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν. Α', Συμβολὴ εἰς τὴν ἐρευναν περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Κουτσοβλάχων, Θεσσαλονίκη 1964, 8ον, σελ. 94+1 χάρτης [Ἐκδοσις Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθμ. 22].

Ἄν καὶ γραμμένο ὄχι ἀπὸ ἐπιστήμονα ἱστορικὸ, τὸ βιβλίον αὐτὸ παρουσιάζει σημαντικὸ ἐνδιαφέρον, γιατί ὁ μακαρίτης Κατσουγιάννης ξεπέρασε τὴν ἑλλειψη εἰδικῶν γνώσεων μὲ τὴ μεγάλῃ ἀγάπῃ, τὸ πάθος θὰ μπορούσα νὰ πῶ, μὲ τὸ ὁποῖο περιέβαλε τὸ θέμα τῆς μελέτης του.

Κρουσοβίτης τὴν καταγωγὴ ὁ συγγραφέας ἀνῆκε στὴν κατηγορίαν τῶν πολυπληθῶν βλαχοφώνων Ἑλλήνων τῆς περιοχῆς Μοναστηρίου, ποὺ μετὰ τὴ συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου ἀναγκάσθηκαν νὰ ἐκπατρισθοῦν γιὰ ν' ἀποφύγουν ἓνα νέο ξένο ζυγὸ, ἔστω καὶ χριστιανικὸ. Ὅπως ὅλοι οἱ συμπατριῶτες του, ἔτσι καὶ ὁ Κατσουγιάννης, παρόλο ποὺ βρῆκε μιὰ δευτέρην πατρίδα καὶ εὐδοκίμησε ὡς ἔμπορος στὴ Θεσσαλονίκη, δέν ἔξεχασε ποτὲ τὴ γενετείρᾳ του· ὄχι μόνον αὐτὸ, ἀλλὰ καὶ βάλθηκε μὲ ὅλες του τίς δυνάμεις, ὅσο χρόνον τοῦ ἄφηνε τὸ ἐπάγγελμά του, νὰ μελετήσῃ καὶ νὰ προβάλῃ τὸ ἐθνικὸ καὶ πολιτιστικὸ ἔργον τῶν συμπατριωτῶν καὶ ὁμογλώσσων του. Καὶ πολὺ σωστὰ ἔστρεψε πρῶτα τὸ ἐνδιαφέρον του πρὸς τὸ πολυσυζητημένο θέμα τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν.

Στὴν εἰσαγωγὴ (σ. 13-15) τοῦ βιβλίου του ὁ συγγραφέας μᾶς ἐξηγεῖ κυρίως τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους θεωρεῖ τὴ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων ὡς θέμα μᾶλλον γλωσσικὸ παρά ἐθνολογικὸ. Κατόπιν (κεφ. Ι, σ. 16-20) ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ ὀνόματος «Βλάχος». Ἐδῶ ὁ Κατσουγιάννης, ἀφοῦ παραθετεῖ καὶ συζητεῖ, μὲ συντομία βέβαια, τίς διάφορες ἐτυμολογικὰς ἐρμηνεῖες ποὺ ὑποστηρίχθηκαν ὡς τώρα ἀπὸ τοὺς καθηγητὰς Ν. Βέη, Α. Κεραμόπουλλο, Κ. Ἀμαντο καὶ ἀπὸ ἄλλους ἐρευνητὰς, καταλήγει στὴν ἄποψη ὅτι πῖο πιθανὴ εἶναι ἡ προέλευσις τοῦ «Βλάχος» ἀπὸ τὸ γερμανικὸ «Welsch», ποὺ μεταφέρθηκε ἀπὸ τοὺς Σλάβους στὴ βαλκανικὴ χερσόνησο, ὅπου καὶ τὸ συναντοῦμε γιὰ πρώτη φορὰ σὲ βυζαντινοὺς συγγραφεῖς τοῦ 10ου αἰῶνα. Ἐτεῖ ἐξηγεῖται καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι, ἐνῶ οἱ λατινόφωνοι πληθυσμοὶ τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν ὀνομάζονται ἀπὸ τοὺς ἄλλους «Βλάχοι» ἢ «Κουτσοβλάχοι» (κατὰ τὴν ἐλληνικὴν παραλλαγὴν τοῦ ὅρου), οἱ ἴδιοι ἀποκαλοῦν τοὺς ἑαυτοὺς τῶν «Ἀρουμούνους», δηλαδὴ «Ρωμαίους», ὅπως καὶ οἱ ὑπόλοιποι Ἕλληνες τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ κατόπιν βυζαν-

τινου κράτους. Οί Κουτσόβλαχοι επίσης διαχωρίζουν τους έαυτούς των και από τούς Δακορουμεάνους, πού τούς ονομάζουν «Βλαχούτς».

Τό δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας (σ. 21-37) αφιερώνεται στην εξέταση του Κουτσοβλαχικού προβλήματος από έθνολογική άποψη. Στην αρχή ό συγγραφέας παραθέτει τις άπόψεις των Έλλήνων έρευνήτων, πού τούς κατατάσσει σέ δυό γενικά κατηγορίες: σ'αυτούς πού δέχονται, μέ διαφορετικά ό καθένας κριτήρια, την καταγωγή των Βλάχων από τις σημερινές ρουμανικές χώρες (Π. Άραβαντινός, Κ. Παπαρρηγόπουλος, Ν. Βέης, Κ. Άμανάτος) και σ' εκείνους πού υποστηρίζουν ότι πρόκειται για έκλατινισμένους Έλληνες (Κ. Κούμας, Μ. Χρυσόχου, Ε. Κουρίλας, Σπ. Παπαγεωργίου, Κ. Νικολαΐδης, Α. Κεραμόπουλος). Μέ τη δεύτερη άποψη συντάσσεται και ό συγγραφέας, πού αναφέρει κατόπιν τις γνωστές μαρτυρίες των βυζαντινών πηγών του 6ου αΐωνα (του ιστορικού Ιωάννου του Λυδοϋ, του χρονογράφου Θεοφάνη και του ιστορικού Θεοφυλάκτου του Σιμοκάττη) και υποστηρίζει την άποψη ότι ό έκλατινισμός των κατοίκων της ελληνικής χερσονήσου είχε ήδη συντελεσθή τόν 6ο μ.Χ. αΐωνα. Άξιοσημείωτη είναι ή νέα έρμηνεία πού δίνει ό Κατσουγιάννης στο πολυσυζητημένο χωρίο του Θεοφάνη και του Θεοφυλάκτου του Σιμοκάττη (τόρνα, τόρνα, φράτερ». Τέλος εκτίθεται συνοπτικά οι άπόψεις διαφόρων ξένων έπιστημόνων, πού ασχολήθηκαν γενικά μέ τούς έκλατινισμένους λαούς της χερσονήσου του Αΐμου, όπως είναι οι Fr. Miklosich, W. Tomaschek, A. D. Xenopol, N. Iorga και άλλοι. Έδω ό συγγραφέας διαχωρίζει την κατηγορία των ευαριθμών Μογλενιτοβλάχων, άπογόνων των Πατινάκων, πού προέρχονται από τη Δακία και για τούς όποιους έχουμε μαρτυρημένη εγκατάστασή τους στο «θέμα Μογλενών» κατά τις άρχές του 12ου αΐωνα. Άξίζει νά τονίσουμε στο σημείο αυτό ότι οι Μογλενιτοβλάχοι, πού ή γλώσσα τους διαφέρει πολύ από την κουτσοβλαχική, αυτοαποκαλούνται «Βλάσι» και όχι «Άρουμουνοι».

Η εξέταση του Κουτσοβλαχικού προβλήματος από γλωσσική άποψη άπασχολεί τό συγγραφέα στο τρίτο κεφάλαιο του βιβλίου του (σ. 38-51). Στην αρχή μās δίνει μιá γενική εικόνα του έκλατινισμού της Δύσης και της έκτασης των ρωμανικών γλωσσών και κατόπιν αναφέρεται εκτενέστερα στη διάδοση της δημόδους λατινικής στη χερσόνησο του Αΐμου και στη γένεση της κουτσοβλαχικής. Μέ την κάθοδο και παρεμβολή των Σλάβων διασπάται ή γεωγραφική ενότητα των έκλατινισμένων πληθυσμών της Βαλκανικής χερσονήσου μέ άποτέλεσμα νά άναπτυχθούν ύστερα δυό χωριστές λατινογενείς γλώσσες, ή δακορουμεανική και ή κουτσοβλαχική. Ως χρόνο, κατά τόν όποιο συντελέστηκε ή διαφοροποίηση αυτή, ό συγγραφέας δέχεται τό διάστημα από τόν 7ο ως τό 10ο μ.Χ. αΐωνα.

Τά έπόμενα δύο τελευταία κεφάλαια (IV και V, σ. 52-59) περιέχουν κρίσεις του συγγραφέα πάνω σέ διιστάμενες άπόψεις για την προέλευση των Κουτσοβλάχων, καθώς και χρήσιμες παρατηρήσεις του σχετικά μέ τις μετατοπίσεις των Κουτσοβλάχων και μέ τις παραλλαγές του όρου «Βλάχος» (Βλάχος - Κουτσόβλαχος - Άρβανιτόβλαχος). Τό πρώτο μέρος του βιβλίου κλείνει μέ την έκθεση (σ. 60-62) των τελικών συμπερασμάτων και γενικότερων παρατηρήσεων του συγγραφέα.

Ξεχωριστό ένδιαφέρον, ιδίως για τούς γλωσσολόγους, παρουσιάζει τό δεύτερο μέρος του βιβλίου (σ. 63-91), πού ό συγγραφέας τό ονομάζει «Παράρτημα». Πρόκειται για ένα λεξιλόγιο της κουτσοβλαχικής από 700 περίπου λέξεις άθισαύριστες, πού δέν περιλαμβάνονται στο «Έτυμολογικόν Λεξικόν της Κουτσοβλαχικής γλώσσας» του Κ. Νικολαΐδη (Άθήναι 1909). Οί λέξεις του λεξιλογίου αυτού, πού δημοσιεύεται μέ όλους τούς κανόνες της γλωσσολογικής έπιστήμης, άνήκουν στο γλωσσικό ίδίωμα του Κρουσόβου, πού ό Κατσουγιάννης γνώριζε πολύ καλά. Όπως είναι γνωστό, τό Κρούσοβο έποικίστηκε κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 18ου αΐωνα από πρόσφυγες της Νικολίτσας, Γράμμουστας, Λινοποπίου και άλλων χωριών και κομποπόλεων της Δυτικής Μακεδονίας, γ' αυτό και ό

Κατσουγιάννης θεωρεῖ τὸ ἰδιώμα του πιὸ γνήσιο ἀπὸ τὰ ἄλλα ἰδιώματα τῆς κουτσοβλαχικῆς, γιὰτὶ δὲν δέχθηκε ξένες ἐπιδράσεις, ὅπως π.χ. τὸ ἰδιώμα τῆς Μοσχόπολης, ποὺ ἀπέκτησε τραχύτερη προφορά, ἐπειδὴ ἀναπτύχθηκε μέσα σὲ ἀλβανόφωνο περιβάλλον.

Κλείνοντας τὸ σημειώμα μας αὐτὸ μπορούμε νὰ ποῦμε συμπερασματικά ὅτι τὸ βιβλίο τοῦ Κατσουγιάννη ὄχι μόνον κατατοπίζει τὸ εὐρύτερο κοινὸ πάνω στὸ θέμα τῆς καταγωγῆς τῶν Κουτσοβλάχων, ἀλλὰ προσφέρει καὶ στοὺς εἰδικούς χρήσιμες ἐπιστημονικὲς παρατηρήσεις καὶ πολὺτιμο ὕλικό.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Τηλεμάχου Μ. Κατσουγιάννη, Περὶ τῶν Βλάχων τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν. Β', 'Εκ τοῦ βίου καὶ τῆς ἱστορίας τῶν Κουτσοβλάχων ἐπὶ τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1966, 8ον, σελ. 120. [Ἐκδόσεις Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθμ. 23].

Τὸ δεῦτερο βιβλίο τοῦ Κατσουγιάννη ἐκδόθηκε ἀπὸ τὰ κατάλοιπά του δυὸ χρόνια μετὰ τὸ θάνατο τοῦ συγγραφέα. Τὴν πρωτοβουλία καὶ τὴ φροντίδα τῆς ἐργασίας αὐτῆς τὴν ἀνέλαβε ἡ κόρη του κυρία Φανή Γ. Δεληγιάννη μετὰ τὴ βοήθεια τοῦ φιλόλογου κ. Ἀγαθοκλῆ Δημητράκου καὶ τῆ δικῆ μου. Πρέπει πάντως νὰ διευκρινήσουμε ἐδῶ ὅτι ὁ ρόλος καὶ τῶν τριῶν μας περιορίστηκε στὴν ἀπλὴ ταξινομήση τῶν καταλοίπων, στὸν ἐλεγχο καὶ συμπλήρωση μερικῶν βιβλιογραφικῶν παραπομπῶν καὶ τέλος στὴν ἐπιμέλεια τῆς ἐκδόσεως. Σεβαστήκαμε ἀπόλυτα τὸ κείμενο τοῦ συγγραφέα, γι' αὐτὸ καὶ τὸ βιβλίο του παρουσιάστηκε ἑλλιπές, ὅπως τὸ ἄφησε, με δύο μέρη, δύο θέματα χωριστά καὶ κάπως ἀσύνδετα μεταξύ τους.

Τὸ πρῶτο μέρος τῆς ἐργασίας (σ. 11-28) φέρει τὸ γενικὸ τίτλο «Ἡ ἀστική τάξις παρὰ τοῖς Κουτσοβλάχοις». Ἐδῶ ὁ συγγραφέας, ἀφοῦ πρῶτα μνημονεύει τὶς περιοχὲς τῆς ἐλληνικῆς χερσονήσου, ὅπου ὑπῆρχαν ἐγκατεστημένοι συμπαγεῖς λατινόφωνοι ἐλληνικοὶ πληθυσμοὶ κατὰ τὴν ἀρχὴ τῆς τουρκοκρατίας, ἀπαριθμεῖ κατόπιν τὰ διάφορα αἷτια (αὐξησης τῶν κατοίκων ἀπὸ γεννήσεις, ὑποαπασχόληση, πένια, πιέσεις τοῦ κατακτητῆ), ποὺ προκάλεσαν τὶς μετατοπίσεις τῶν πληθυσμῶν αὐτῶν κατὰ τὸ 15ο καὶ 16ο αἰῶνα πρὸς ἄλλους τόπους ἀσφαλέστερους. Ὑστερα ἀναφέρεται στὴν κοινωνικὴ καὶ δημογραφικὴ σύσταση τοῦ κουτσοβλαχικοῦ στοιχείου καὶ παρακολουθεῖ τὴν πορεία τῆς κοινωνίας του ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη τῆς κτηνοτροφίας (ἐξέλιξη τοῦ «τσελιγκάτου») ὡς καὶ τὴν ἵδρυση καὶ ἀκμὴ τῶν γνωστῶν ἐλληνοβλαχικῶν ἀστικῶν κοινοτήτων, ὅπως εἶναι τὸ Συρράκο, οἱ Καλαρρίτες, τὸ Μέτσοβο, ἡ Μοσχόπολη καὶ ἄλλες. Τὸ συμπέρασμα ποὺ βγαίνει εἶναι ὅτι οἱ πυρῆνες τῆς κουτσοβλαχικῆς ἀστικῆς τάξεως ὑπῆρχαν πρὶν ἀπὸ τὴν τουρκοκρατία, ἀν καὶ ἡ ἀκμὴ τῶν παραπάνω κοινοτήτων παρατηρεῖται κυρίως μετὰ 16ου-18ου αἰῶνα.

Ἰδιαίτερα (σ. 16-21) ἀσχολεῖται ὁ Κατσουγιάννης μετὰ τὴν ἀκμὴ καὶ καταστροφή τῆς Μοσχόπολης, τοῦ γνωστοῦ ἐμπορικοῦ καὶ πνευματικοῦ κέντρου τῶν Κουτσοβλάχων, τοῦ ὁποῖου ἡ λεηλασία ἀπὸ τοὺς Τουρκαλβανούς καὶ ἡ ἐγκατάλειψή του ἀπὸ τοὺς κατοίκους στὶς 2 Σεπτεμβρίου τοῦ 1769 ὄχι μόνον ἀποτελεῖ τὸ τέμα μιᾶς περιόδου, τῆς «Μοσχοπολιτικῆς», ὅπως τὴν ἀποκαλεῖ ὁ συγγραφέας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρχὴ μιᾶς μεγάλης μεταναστευτικῆς κίνησεως τοῦ κουτσοβλαχικοῦ στοιχείου μέσα στὸν ἐλληνικὸ χῶρο καὶ ἔξω ἀπὸ αὐτόν. Τὸ ρεῦμα αὐτὸ πλῆττει ἰδιαίτερα τὴ Βόρειο Ἠπειρο καὶ τὴ Δυτικὴ Μακεδονία, ὅπου, ἐκτός ἀπὸ τὴ Μοσχόπολη, ἐρμῶνώνονται σχεδὸν καὶ οἱ κωμοπόλεις Νικολίτσα, Λινοτόπι, Σίπισχα, Μπιθικόυκι, Μπόρια, Γκάμπροβο, Γράμμουστα καὶ ἄλλες.

Τὸ πρῶτο μέρος τοῦ βιβλίου κλείνει μετὰ τὴν ἐξέταση αὐτοῦ ἀκριβῶς τοῦ θέματος τῶν ἀποδημιῶν, ποὺ διακρίνονται σὲ δύο κατηγορίες: 1) μεταναστεύσεις ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας (Αὐστρία, Οὐγγαρία κ.ά.), στὶς Παραδουνάβιες Ἠγεμο-